

Türk Dünyası

Tarih

Sayı #436 Fiyat £50.00

Kültür Dergisi

9 771305 976901

Mayıs 2023

Cilt: 73

Aylık Süreli Yayın

Issn: 1305-9769

Modem: 112483

İstanbul'un Fethine İşaret Eden Gaybi Haberler

İstanbul'un fetih müjdesinin yalnızca Peygamber hadisinden ibaret olduğu yaygın algısının aksine, fetihten önceki ilk kuşatmaların içeriğine ve fethin ne şekilde gerçekleştiğine ışık tutan başka işaretler de mevcuttur...

Hakan Yılmaz

27 Mayıs 1960
Darbesi

Doç. Dr. İşıl Tuna Pınar

Türk Mülkiyet Sistemi ve
Özelleştirme

Prof. Dr. Feyzullah Eroğlu

Kalevala'dan Oğuz Kağan'a
Efsanelerin Gücü

Metin Savaş

27 MAYIS 1960
DARBESİ

27 Mayıs 1960 askeri darbesi çok partili siyasal hayatı kesintiye uğratmakla birlikte Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen askeri darbelerin önünü açmış bu tarihten sonra asker-sivil ilişkileri bağlamında şekillendirici rol oynamıştır.

Doç. Dr. Işıl Tuna Pınar*

Genel Hatlarıyla 27 Mayıs'a Giden Süreç

7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu ile Türkiye'de çok partili hayat başlamıştır. 1946-1950 yılları DP'nin muhalefette olduğu yıllardır. Bu dönemde Demokratların özgürlük, demokrasi, insan haklarına yönelik söylemleri ile tek parti iktidarının uygulamalarından hoşnut olmayan kesimlerin birleşmesi sonucu olarak 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP iktidara gelmiştir. 1950-1954 yılları DP'nin ilk iktidar yılları olduğu gibi "Altın yıllar" olarak da nitelendirilmişti. Arapça Ezan yasağının kaldırılması, özgür basın ilkesinden hareketle çıkarılan Basın Kanunu, ekonomik anlamda kalkınma girişimleri bu nitelendirmenin somut örnekleri olup, DP'nin oy oranını arttırmasının önemli bir nedeni olmuş ve DP 2 Mayıs 1954 seçimlerinden sonra yeniden iktidara gelmiştir. Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi, 6-7 Eylül olayları, hakimlere yönelik olumsuz tartışmalar ve basın mensuplarını kısıtlayıcı faaliyetlerin başlaması iktidar-muhalefet arasındaki ilişkileri ciddi manada gerdiği gibi, toplumsal muhalefetin de oluşmasına sebebiyet vermiştir. 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP bir kez daha iktidara gelse de parlamentoda bu kez daha

güçlü bir muhalefet ile karşı karşıya kalmıştır. İktidar ve muhalefet arasında "Vatan Cephesi- Milli Muhalefet Cephesi" adı altında bir cepheleşme baş göstermiştir. Şüphesiz siyasetteki kutuplaşma halka da sirayet etmiş, Uşak ve Topkapı'da ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü'ye yönelik müessif hadiseler, üniversite hocalarıyla hükümet arasındaki tartışmalar, mecliste muhalefetin "zararlı" faaliyetlerine karşı Tahkikat Encümeni'nin kurulması, üniversite öğrencilerinin mitingleri, harp okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşleri her geçen gün ülkedeki tansiyonu arttırmıştır.¹ Ekonomik kriz de üstüne eklenince uzun zamandır siyasallaşmış ve hadiselerden rahatsız olan ordu, kışlasından çıkarak Türkiye'deki tüm darbelerin kapısını aralarcasına iktidara el koymuştur.

Peki 27 Mayıs'a götüren sebepler nelerdi? Bu sorunun cevabını en genel hatlarıyla Anayasa Hukukçusu Ord. Prof. Ali Fuat Başgil şöyle açıklamıştır: "O ne mesut ülkedir ki, orada salâhiyetleri içinde, ifrat ve hataya düşmeden iktidarını kullanarak milleti idare eden ehil ve mutedil bir hükümet vardır. O ne mesut memlekettir ki, orada ağır idare etme vazifesini yüklenenlere tavsiyeleriyle uyaran, yapıcı ve hüsnü niyetli bir muhalefet vardır. O ne mesut ülkedir ki, orada halka yol gösteren

yüksek ahlaklı aydınlar vardır. Ve o ne bahtiyar ülkedir ki, orada her şeyden haberdar fakat kanun dairesinde hareket eden ve hürriyetini maddi menfaatlere değiştirmeyen bir basın vardır. İşte sağlam sıhhatli bir demokrasinin esasları bunlardır. Bunlar Türkiye’de yoktu.”²

27 Mayıs 1960 Darbesi

27 Mayıs 1960 sabahı vatandaşlar radyolarını açtıklarında “Burası Türkiye Radyo Yayın Postaları. Dikkat... dikkat... Muhterem Vatandaşlar! Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz silahlı kuvvetlerinizin sesi bir dakika sonra sizlere hitap edecektir” sözlerini işittiler. Ardından Kurmay Albay Alparslan Türkeş’in sesinden “Sevgili vatandaşlar dün gece yarısından itibaren bütün Türkiye’de deniz, hava, kara Türk Silahlı Kuvvetleri el ele vererek memleketin idaresini ele almıştır. Bu hareket silahlı kuvvetlerimizin müşterek iş birliği sayesinde kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükûn içinde bulunmalarını ve resmi sıfatı ne olursa olsun hiç kimsenin sokağa çıkmamalarını rica ederiz”³ şeklindeki sözlerle darbeyi öğrendiler. Aslında darbe 60 civarında örgüt mensubu subay ve 150 civarında harekate destek veren subay tarafından emir komuta zincirinin dışında gerçekleşmişti. Harekatın parolası “inkılap”. Müdahaleyi gerçekleştiren subaylar, ordu içinde darbeye karşı bir direniş gerçekleşirse ne yaparız? Şeklinde endişeleri bulunmaktaydı, korkulan olmadı. Sadece İstanbul’da Orgeneral Fahri Özdilek Adnan Menderes’in istifa edeceğini söyleyerek pasif bir direnişte bulunsun da, 3. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Refik Tulga’nın cuntacılarla katılması ile direniş sona ermiştir. Ankara’da ise Çankaya Köş-

kü’nde Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın kişisel direnişi vardı. Kendisi ölmeyi tercih etmişti. Teslim olmayı reddetti, ancak elindeki silah patlamadan elinden alındı. Menderes ise Kütahya’da alıkonulmuştu.⁴ 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile on yıl boyunca kesintisiz bir şekilde iktidarda bulunan Demokrat Parti DP hükümeti düşürülmüştür. Cumhuriyet döneminde seçilmiş bir iktidar ilk defa zor kullanılarak görevden uzaklaştırılmıştır.⁵

Bildiride darbenin sebebi olarak "demokrasinin içine düştüğü buhran" gösteriliyor "kardeş kavgasına meydan vermemek için" yapıldığı ifade ediliyordu. Vurgu yapılan başka bir unsur ise darbenin "tarafsız" olduğuydu. "Girişim hiçbir şahsa ve zümreye karşı yapılmamıştır" denilse de sonradan gerçekleşen olaylar tam tersini düşündürerek müdahalenin niteliğini göstermiştir. Nitekim 28 Mayıs'tan itibaren DP'nin ileri gelenleri ve partiye mensup kişiler tutuklanmış, DP kapatılmış, DP'liler Yassıada'da kurulan özel yetkili mahkemede yargılanmış, yargılamalarda 238 kişi için idam talep edilmiş, 15 kişi idam cezasına çarptırılmış Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamı infaz edilmiştir. Darbeden sonra 235 general ve 3500 subay emekli edilmiş, 147 üniversite hocasının görevine son verilmiş, 520 hâkim ve yargıç görevinden alınmıştır.⁶

28 Mayıs'ta darbenin hukuki alt yapısı hazırlanarak üniversite devreye sokulmuş ve darbeyi "devrime" dönüştürecek girişimde bulunulmuştur. Tarık Zafer Tunaya, Sıddık Sami Onar, İsmet Giritli, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Naci Şensoy, Ragıp Sarıca, Muammer Raif Seviğ ve Hüseyin Nail Kubalı'dan meydana gelen "İlim Heyeti" Ankara'ya ivedilikle getirilerek görüşleri

alınmıştır. Profesörlerin bir "İhtilal Komitesi" kurulmasını önermeleri ile 1924 Anayasası dönemi kapanmış, Anayasa hukukçuları tarafından hazırlanan "Geçici Anayasa" ile Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) ait tüm yetki ve görevler Milli Birlik Komitesine (MBK) devredilmiştir. Böylece TBMM'nin tekrar yönetimi devralmasına kadar MBK Türk milleti adına yetki almıştır.⁷

Propaganda Faaliyetleri

Ülkede tüm bunlar yaşanırken DP'liler aleyhine müthiş bir karalama kampanyası başlatılmıştır. DP'li-lerin 12 uçak dolusu yüklü miktarda para ve altını yurt dışına kaçırdığı, DP'lilere "düşük", ailelerine "kuyruk" yakıştırmalarının yapıldığı, Üniversite öğrencilerinin öldürülüp Et ve Balık Kurumu'nun soğuk hava depolarında cesetlerin tutulduğu, Harp Okulu'nu bomba düzeneğiyle havaya uçuracaklarına ilişkin akıl almaz, uçuk iddialar ortaya atılmıştır. Bunların hepsi dönemin gazete, dergi ve radyolarında sürekli tekrarlanmaktaydı. İddia edilenler hiçbir zaman bulunamadı.⁸

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında, darbeyi meşru zemine oturtmak, DP iktidarını meşruiyetini kaybetmiş göstermek, müdahalenin "inkılap, devrim" olduğunu vurgulamak için cuntacılar bir dizi propaganda faaliyetine de başvurdular. Bunlardan ilki DP'nin devlet hazinesini kötü durumda bıraktığı iddiasından hareketle başlatılan "Hazineye Yardım" diğer ismiyle "Alyans Bağışi" kampanyasıdır. Alyans ve altınlarını

bağışlayan vatandaşlara simgesel olarak nikel kaplamalı, içerisinde "27.05.1960" tarihinin yer aldığı yüzükler günün hatırası olarak verilmiştir. "Hatıra" kavramı bu olaydan sonra 27 Mayıs propagandasında yoğun bir şekilde kullanılmıştır. "27 Mayıs Hatıra Parası", 27 Mayıs Pulları, 27 Mayıs Sigarası" bu tür kampanyanın ürünleridir.

Açık hava toplantıları 27 Mayısçıların halka temas ettiği önemli bir yöntem idi. "Hürriyet Mitingleri" adıyla anılan bir dizi açık hava toplantısı yapılarak halk nazarında "inkılabın kabul gördüğü" vurgusu yapılmaya çalışılmıştır. Mitinglerde asker-sivil-öğrenci-öğretmen gibi toplumun değişik kesimlerinin katılımları sağlanmıştır.⁹ Darbe genellikle büyük şehirlerdeki vatandaşlar tarafından anlaşılmakta ve kabul görmekteydi. Bu durumdan hareketle 27 Mayıs'ın niçin yapıldığını ve gerekliliğini anlatmak amacıyla MBK üyelerinden oluşan "İnkılap Kervanı" da Anadolu turnesine çıkarak misyonunu gerçekleştirmek istemiştir. Böylece inkılabı anlamayan, benimsemeyen kimse kalmayacaktır.¹⁰ 27 Mayıs tarihli ve sonrasında neşredilen gazetelerin köylere gönderilmesi ve muhtarlar tarafından okutulması talimatı da verilmiştir.

Şüphesiz en çarpıcı propaganda "Hürriyet Şehitleri" olarak nitelendirilen siyasi şehitlik makamının icat edilmesidir. 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan öğrenci olayları esnasında hayatını kaybeden Turan Emeksiz ile 27 Mayıs 1960 günü çeşitli kazalarla ölen dört kişi Hürriyet Şehidi olarak nitelendirilerek 10 Haziran 1960 tarihinde Anıtkabir'e Atatürk'ün yanına büyük bir törenle defnedilmiştir.¹¹ Gazeteler bu olayı "Yüzbinlerce İstanbullu Hürriyet Şehitlerini Ankara'ya Yolcu Etti", "Hürriyet Şehitleri Ata'nın Bağrında" manşetiyle vermiştir.

Süreçte 27 Mayıs propagandası filmlerinin çekilmesi, sinema salonlarında ve okullarda izletilmesine tanıklık edilmiştir. 14 Eylül 1960 tarihinde Yassia-

da'da tutuklu bulunan DP'liler gece yarısı yataklarından kaldırılarak hazırlanmaları, ilk defa adaya geliyormuş gibi davranmaları istenmiştir. Bu hazırlık bir propaganda filmi içindir.

Yassıada'da tutuklu bulunanların zor şartlar altında yaşadığına ilişkin iddialar gazetelerde yer alınca askeri yönetim bir propaganda filmine ihtiyaç duymuştur. Filmin ismi "Düşükler Yassıada'da" idi. Filme göre DP'liler iyi şartlarda yaşıyorlardı. Celal Bayar'ın yemek yerken görüntülerinin yer aldığı film karesinde "sofrasında kilosu 1000 liraya satılan havyar bulunmamakla beraber Bayar, iştahından bir şey kaybetmemiş görünmemektedir" şeklinde seslendirilmekteydi. Bayar bu çekimden sonra banyo yaptığı sırada intihar teşebbüsünde bulunmuştu. Tedavi esnasında Bayar şu cümleleri söyleyecekti: "Bize Yeşilçam oyuncularını gibi film çevirttiler. Reva-yi hak mıydı bu?" MBK üyelerinin içerisinde de filme kısa sürede tepki gelmişti.¹² Darbe öncesinde hükümete karşı olan kesimlerin dillendirdiği "Gazi Osman Paşa/Plevne Marşı'nın" yeniden düzenlenmiş hali darbe sonrasında dönemin yarı resmi marşı haline gelmiştir. "Olur mu böyle olur mu? Kardeş kardeşi vurur mu? Kahrolası diktatörler bu dünya size kalır mı? Türk Gençliği korkmam diyor, Etrafımı yıkmam diyor, Atatürk'ün

evlatları, Hak yolundan çıkmam diyor" şeklinde yeni bir marş türetilmişti.¹³

Son olarak 27 Mayıs "Hürriyet ve Anayasa Bayramı" olarak kutlanması ön görülerek milli bayramlar içerisinde dahil edilmeye çalışılmıştır. 3 Nisan 1963 tarihinden itibaren resmi bayram olarak kutlanmış, başka bir askeri darbe 12 Eylül 1980'den sonra "lanet-

lenmiş", 19 Mart 1981 tarihli Resmî Gazete ile yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁴

27 Mayıs 1960 askeri darbesi çok partili siyasal hayatı kesintiye uğratmakla birlikte Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen askeri darbelerin önünü açmış bu tarihten sonra asker-sivil ilişkileri bağlamında şekillendirici rol oynamıştır. 27 Mayıs'tan sonra yapılan propagandalarla darbe inkılabı dönüştürülerek toplumda da kabul gördüğü izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak 15 Ekim 1961 yılında gerçekleşen milletvekili seçimlerinde sivil idareye geçiş sürecinde Demokrat Parti'nin mirasçısı konumunda olan Adalet Partisi'nin yüksek oy oranı alması 27 Mayıs uygulamalarının toplumun tamamı tarafından desteklenmediği, benimsenmediği gösterilmiştir.¹⁵

dipnot

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, isil.tuna@msgsu.edu.tr

1- Işıl Tuna, *Yassıada'da Yargılanan Demokrat Parti Kadın Milletvekilleri*, Libra Kitap, İstanbul 2017, s. 13-14.

2- Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Yay, İstanbul 2014, s. 175.

3- *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 2011.

4- <https://www.oncevatan.com.tr/27-mayis-mudahalesi> Erişim Tarihi: 15 Nisan 2023.

5- <https://www.indyturk.com/node/185571/turkiye-den-sesler/60-yil-sonra-27-mayis-1960-askeri-mudahalesine-bakmak-1> Erişim Tarihi: 24 Nisan 2023.

6- <https://tr.euronews.com/2021/05/27/27-may-s-1960-askeri-mudahalesi-nas-l-oldu-darbeye-giden-surecte-neler-yasand> Erişim Tarihi: 16 Nisan 2023.

7- Işıl Tuna, "27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.20, Bahar 2020, s. 228.

8- <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2020/06/14/darbe-gunlerinde-kara-propaganda> Erişim Tarihi: 16 Nisan 2023.

9- <https://www.oncevatan.com.tr/27-mayis-ihtilali-son-rasi-propaganda-faaliyetleri> Erişim Tarihi: 20 Nisan 2023.

10- Pınar Aydoğan, "27 Mayıs'a Meşruiyet Arayışı: "İnkılap Kervan'ının Sekiz Günlük Yolculuğu", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 54, Yaz 2021, s.158.

11- Mehmet Ö. Alkan, "Anıtkabir'in Unutulan Darbe (Hürriyet, İnkılap, Devrim) Şehitleri" *Toplumsal Tarih Dergisi*, Şubat 2016, s.44.

12- <https://www.aa.com.tr/tr/demokrasinin-infa-zi-27-mayis/darbeyi-pulla-sigarayla-plakla-mesrulas-tir-maya-calistilar/1489414> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2023.

13- Mehmet Öznur Alkan, "27 Mayıs'tan Propaganda Hatıraları", *Atlas Tarih*, S. 45, s. 127.

14- <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/emre-kongar/27-mayis-1940244> Erişim Tarihi: 23 Nisan 2023

15- AP 3.560.675 oy ile oyların %34.49'ünü almıştır. DiE, iller itibarıyla 1961-1964 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve 1950-1965 Milletvekili Seçim Yılları Sonuçları, s. 5.